

ФАРМІРАВАННЕ ГЕРАІЧНЫХ ВОБРАЗАЎ СТАХАНАЎЦАЎ БССР У ДЗЯРЖАЎНАЙ ПРАПАГАНДЗЕ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ 1930-Х ГГ

Аляксандр Субоцін
Віцебск, Беларусь

Аўтар асвятляе праблему фарміравання гераічных вобразаў працоўных у працэсе разгортвання стаханаўскага руху ў БССР у другой палове 1930-х гг. Былі прааналізаваны метады дзяржаўнай прапаганды, з дапамогай якіх стаханаўцы сталі узорам для усіх членаў савецкага грамадства ў сферы працоўнай і грамадскай дзейнасці.

Ключавыя словы: стаханаўскі рух, стаханаўцы, гераічны вобраз, дзяржаўная прапаганда, БССР

Стаханаўскі рух з'яўляўся адным з ключавых феноменаў савецкага грамадства ў міжваенны перыяд. Гэтая форма сацыялістычнага спаборніцтва не толькі паўплывала на змены ў вытворчых працэсах, звязаных са значным павышэннем прадукцыйнасці працы і новымі прынцыпамі яе арганізацыі, але і на станаўленне эталаноў паводзін для працоўных, што знайшлі сваё адлюстраванне ў вобразах герояў-стаханаўцаў. Дадзеныя вобразы актыўна распаўсюджваліся ў дзяржаўнай прапагандзе для далейшага разгортвання стаханаўскага руху і фарміравання чалавека новага тыпу, які сумяшчаў бы ў сабе як выдатныя працоўныя здольнасці, так і станоўчыя маральныя якасці, высокі ўзровень культурнага развіцця і грамадска-палітычнай актыўнасці.

Удзел у стаханаўскім руху адкрываў перад нікому невядомымі раней рабочымі і калгаснікамі БССР перспектыву стаць знакамітымі людзьмі не толькі ў рэспубліцы, але і ва ўсім СССР. Разгортванне руху было адзначана з боку дзяржавы працэсам гераізацыі яго ўдзельнікаў, калі атрыманыя працоўнымі на аснове высокіх вытворчых дасягненняў статусы стаханаўцаў ці “знатных людзей” становіліся ў прапагандзе тоеснымі статусу герояў. Гераізм стаханаўцаў прадстаўляўся як здзяйсненне працоўных подзвігаў, што былі накіраваны на рэвалюцыйнае пераўтварэнне эканомікі і перавод яе на інтэнсіўныя тэмпы развіцця. Пры гэтым вялікая роля надавалася практычнай значнасці такіх подзвігаў, бо яны паказвалі, як стаханаўцы праз сваю штодзённую самааданую працу здзяйснялі важныя

задачи индустриального будаўніцтва і калектывізацыі. У сувязі з гэтым першы сакратар ЦК КП(б)Б М. Гікала падчас прыёму ў яго 17 снежня 1935 г. стаханавак-льнотрапальшчыц звярнуўся да іх з наступнымі словамі: “В результате вы нас учите, как нужно без особых разговоров, без шума, сделать маленькое, и одновременно великое дело. И мы прямо скажем людям – берите пример со стахановцев-льноводов, стахановцев промышленности, вот с этих передовых людей, как нужно без шума, не на словах, а на деле выполнять указания нашего великого вождя товарища Сталина” [1, арк. 28].

Як вынік стаханаўцы акрамя таго, што выступалі ў якасці самых лепшых працоўных, уваходзілі ў асобную гераічную катэгорыю людзей, аб’яднаных паміж сабой здзяйсненнем подзвігаў, накіраваных на ўзмацненне палітычнага і эканамічнага становішча рэспублікі і СССР у цэлым. Гераічны вобраз стаханаўцаў разглядаўся ў грамадстве ў тым жа самым кантэксце, што і вобразы герояў Грамадзянскай вайны, герояў-лётчыкаў, “папанінцаў”, “чэлюскінцаў” і іншых.

Гераічныя вобразы стаханаўцаў фарміраваліся гаспадарнікамі і мясцовымі кіраўнікамі ўжо на ўзроўні прадпрыемства, калгаса, горада ці асобна ўзятага раёна, чым паказваліся магчымасці таго, што ў любым працоўным калектыве героем можа стаць кожны рабочы ці калгаснік, калі ён пакажа высокія тэмпы выпрацоўкі і новыя падыходы да арганізацыі вытворчай дзейнасці. Тыя ўдзельнікі стаханаўскага руху, што паказвалі найбольш выдатныя вынікі ў працэсе вытворчасці, выпрацоўвалі рэкордныя паказчыкі ці з’яўляліся яго ініцыятарамі, пераходзілі ў катэгорыю герояў рэспубліканскага ці саюзнага ўзроўню і становіліся галоўнымі прыкладамі для пераймання для ўсіх працоўных. Сярод падобных стаханаўцаў у БССР можна назваць такія імёны, як Ю. Цэйтлін, Р. Рушко, І. Гунько, С. Розенберг, браты Г. і З. Скабло, Л. Левін, А. Лучкоўскі, С. Харнас, Д. Папкова, С. Быкоўская, А. Семянiдава, М. Дзяжурная, П. Пярцова, М. Рагоўская, М. Цыгельніцкая і іншыя. Некаторыя з іх, як напрыклад, Ю. Цэйтлін, Р. Рушко, М. Дзяжурная, за высокія працоўныя рэкорды атрымалі ўсесаюзную вядомасць.

Складванне вобразу любога героя звязана з пераўтварэннем фактаў рэальнасці ў спецыфічную сімвалічную форму, дзе вызначаюцца знакавыя для грамадства яго ўчынкі і станоўчыя якасці [2, с. 11]. Перш за ўсё станаўленне такой сімвалічнай формы адбываецца праз стварэнне “міфаў”, што, па разуменні культуролагаў, вызначаюцца як ідэалагічна маркірава-

ныя апавяданні, якія прэтэндуюць на статус сапраўдных ўяўленняў пра падзеі мінулага, сучаснасці і ўтрымліваюць у сабе прагноз на будучыню, а таксама ўспрымаюцца ў грамадстве як дакладнае адлюстраванне рэальнасці [3, с. 10]. “Міфы” па сваёй сутнасці здольныя пераўтварыць звычайныя падзеі ў новыя і небывалыя ідэі, прадстаўляць рэчы не такімі якія яны ёсць, а якімі яны могуць стаць ці абавязкова стануць [4, с. 342]. Пры гэтым дадзеныя сродкі стварэння вобразу героя абумоўліваюцца больш пачуццямі, чым логікай. Менавіта таму для паўнаватаснага эмацыянальнага ўспрымання герояў часта выкарыстоўваюцца разнастайныя візуальныя сродкі, якія павінны ў дадатак да вербальных форм замацаваць гераічны вобраз у свядомасці людзей [2, с. 11]. Такім жа чынам на аснове прыкладаў працоўнага энтузіязму фарміраваліся гераічныя вобразы стаханаўцаў, якія павінны былі паўплываць на ўздым сацыялістычнага спаборніцтва. Вобразы складваліся намаганнямі дзяржавы праз друк і правядзенне ўрачыстых мерапрыемстваў, злётаў, у форме арганізацыі самадзейнасці, фотавыстаў, стварэння кіначасопісаў, а таксама праз творчасць вядомых пісьменнікаў і мастакоў.

На ўзроўні асобнага прадпрыемства, гаспадаркі, горада або раёна сродкамі стварэння гераічных вобразаў стаханаўцаў былі невялікія артыкулы, надрукаваныя ў рэгіянальных ці галіновых газетах, дзе каратка апісваліся працоўныя дасягненні перадавікоў і паказвалася ўкараненне імі новых метадаў у вытворчасць. Так, у газеце “За торф”, друкаваным органе заводакіраўніцтва Асінторфа, у студзені 1936 г. была папулярызавана стаханаўская праца лепшых яго рабочых Пімогі і Пракопкіна, паказаны ўплыў іх дзейнасці на перавыкананне планаў прадпрыемства [5, арк. 30].

Акрамя друку важным сродкам фарміравання гераічных вобразаў стаханаўцаў на месцах можна лічыць правядзенне разнастайных злётаў і ўрачыстасцяў. Так, падчас правядзення злётаў стаханаўцаў перадавікі расказвалі пра тое, як яны дасягнулі звышвысокіх паказчыкаў працы, і як новыя метады, што выкарыстоўваліся імі, змогуць у далейшым змяніць тэмпы вытворчасці. Часта ў дадатак да гэтага адбываліся візуальныя прэзентацыі вобразаў удзельнікаў стаханаўскага руху. Напрыклад, у час правядзення злёту стаханаўцаў сацыялістычнага земляробства Полаччыны 30 – 31 снежня 1935 г. апрача ўрачыстых пасяджэнняў, дзе стаханаўцы распавядалі пра свае працоўныя подзвігі, была арганізавана фотавыстава партрэтаў лепшых перадавікоў сельскай гаспадаркі Полацкай акругі разам з экспанатамі прадукцыі, якую яны выпрацавалі: ільновалакно, зерневыя

культуры ў снапах, гародніна і іншыя [6, арк. 85]. Тым самым успрыманне візуальных вобразаў перадавікоў падмацоўвалася рэальнымі прыкладамі іх працоўнай дзейнасці.

Актыўна фарміраванне вобразаў стаханаўцаў адбывалася падчас дзяржаўных свят. Напрыклад, адміністрацыя Мінскага станкабудаўнічага завода імя Кірава папулярызавала дзейнасць сваіх стаханаўцаў у рамках мерапрыемстваў, прысвечаных святу 1 Мая ў 1936 г., праз працу літаратурнага гуртка, члены якога стварылі некалькі песен пра стаханаўцаў, а таксама праз уладкаванне на тэрыторыі завода стаханаўскай алеі, дзе ў два рады былі вывешаны партрэты лепшых перадавікоў прадпрыемства [7, с. 4]. Цікавым фактам сімвалічнага адлюстравання гераічнага вобразу стаханаўцаў стала правядзенне парадку, прысвечанага Кастрычніцкім святам, у Бабруйску ў 1935 г.. Падчас адзначанага парадку быў прадэманстраваны грузавік с канструкцыяй у выглядзе карабля, які сімвалізаваў СССР, і на якім ехалі лепшыя стаханаўцы горада на чале з імправізаванай выявай Сталіна [8, с. 4]. Як бачым, ужо на рэгіянальным узроўні за кошт вербальных і візуальных сродкаў фарміраваліся вобразы сваіх “маленькіх” герояў, якія павінны былі паказаць наяўнасць рэальных умоў для ажыццяўлення вытворчых рэкордаў і гераічнай працы. Так прасоўвалася ключавая ідэя пра магчымасць кожнага працоўнага стаць героем, што праявілася на практыцы ў масавым уключэнні рабочых і калгаснікаў у шэрагі стаханаўцаў.

Калі гаворка заходзіла пра імёны самых лепшых удзельнікаў стаханаўскага руху, дасягненні якіх былі знакавымі для усёй БССР і якія з’яўляліся арыенцірам для кожнага працоўнага ў ажыццяўленні сваіх вытворчых абавязкаў, сродкі стварэння гераічных вобразаў былі больш маштабнымі і разнастайнымі. Менавіта тут мы можам казаць пра актыўную “міфалагізацыю” вобразу стаханаўцаў у межах дзяржаўнага дыскурсу, што знаходзіла сваё адлюстраванне ў публікацыях артыкулаў і нарысаў у рэспубліканскіх перыядычных выданнях. Напрыклад, у газеце “Чырвоная змена” за 11 студзеня 1936 г. ордэнаносцу А. Лучкоўскаму была прысвечана асобная старонка. У артыкулах, размешчаных на гэтай старонцы, паказваліся метады арганізацыі працы, дзякуючы якім ён дасягнуў саюзнага рэкорду па выпрацоўцы драўляных скрынь, а ў далейшым – і сусветнага рэкорду. Указвалася, што дзейнасць Лучкоўскага дазволіла пераадоліць вытворчыя і адміністрацыйныя цяжкасці, якія ўзніклі на прадпрыемстве да разгортвання стаханаўскага руху. Таксама апісваліся

маральныя якасці стаханаўца, сярод якіх – вернасць Радзіме, імкненне не спыняцца на дасягнутых выніках, самааддана выконваць новыя вытворчыя і грамадскія абавязацельствы. Прыводзіліся таксама факты значнага павелічэння заробку Лучкоўскага і павышэння ўзроўню яго матэрыяльнага дастатку [9, с. 2].

Як мы заўважылі, стварэнне гераічных вобразаў стаханаўцаў адбывалася па пэўнай ідэалагічнай схеме, дзе звычайна ўказвалася сітуацыя, якая папярэднічала іх подзвігу і характарызавалася наяўнасцю цяжкасцяў ў развіцці вытворчасці і выкананні планаў. Стаханаўцы, у сваю чаргу, прадстаўляліся ў якасці звычайных рабочых і калгаснікаў, якія за кошт свайго энтузіязму не толькі змаглі пераадоліць гэтыя цяжкасці, але і змаглі стварыць аснову для пастаяннага павелічэння аб’ёмаў вытворчасці асобных галін прамысловасці і сельскай гаспадаркі, гэта, як меркавалася, павінна было паспрыяць дасягненню заможнага жыцця працоўных. Факты рэкорднага перавыканання норм і прымянення ўдасканаленых метадаў працы стаханаўцамі прапагандаваліся як ключавы сродак пабудовы грамадства, дзе працоўны чалавек будзе пастаянна праяўляць высокую актыўнасць у вытворчасці і атрымліваць за гэта ўвесь пералік самых разнастайных матэрыяльных і духоўных даброт, што складала аснову канцэпцыі “міфа” пра стаханаўскі рух. У рамках гэтай канцэпцыі выпрацоўвалася ідэя аб тым, што стаханаўцы ўжо зрабілі першыя крокі да стварэння такога грамадства і пачалі здзяйсняць мары, пра якія думалі папярэднія пакаленні працоўных. Важным элементам характарыстыкі стаханаўцаў пры гэтым стала апісанне іх маральнага аблічча, якое павінна было лагічна завяршаць прадстаўленне гераічных вобразаў. Усё пералічанае часта дапаўнялася размяшчэннем у друку фотаздымкаў лепшых перадавікоў.

Дзейным спосабам прадстаўлення гераічных вобразаў лепшых стаханаўцаў БССР былі кіначасопісы, якія ставарала пра іх Белдзяржкіно пачынаючы са снежня 1935 г.. Так, у адным з першых кіначасопісаў былі зняты сюжэты пра ордэнаносца Р. Рушко, стаханаўцаў швейнай і акулярнай фабрык у Віцебску, лепшых стаханавак ільнаводства рэспублікі [10, с. 4]. У кінахроніцы ўдала спалучаўся візуальны рад і інфармацыя пра стаханаўцаў, што найбольш паспяхова спрыяла станоўчаму ўспрымання працоўнымі вобразаў гэтых вытворчых герояў.

Станаўленне гераічных вобразаў удзельнікаў стаханаўскага руху на рэспубліканскім узроўні адбывалася і за кошт творчасці дзеячаў культуры БССР, перад якімі дзяржаўнымі і партыйнымі органамі былі пастаўлены

задачи дальнейшей папулярызацыі працоўнага энтузіязму стаханаўцаў. Так, у канцы 1935 г. 16 пісьменнікаў Беларусі выехалі ў гарады і вёскі рэспублікі для збору матэрыялаў і напісання літаратурных нарысаў пра стаханаўцаў [11, с. 4]. У Саюзе савецкіх мастакоў БССР у лістападзе таго ж 1935 г. была створана група ў складзе выдатных мастакоў і скульптараў В. Волкава, М. Керзіна, З. Азгура, А. Бразера, А. Грубэ і іншых для выканання партрэтаў і скульптур стаханаўцаў. А. Бразерам была, напрыклад, створана скульптура “Група стаханаўцаў” для выставы 1937 г. “Індустрыя сацыялізму” [12, с. 4]. Працэс стварэння вобразу герояў са знакамітых стаханаўцаў рэспублікі з дапамогай літаратурных і мастацкіх твораў паспрыяў замацаванню новага ўвасаблення гэтай катэгорыі перадавікоў не толькі як выключна герояў вытворчасці, але і як сапраўдных народных герояў, што павінны былі стаць прыкладам для выхавання патрыятызму ў савецкім грамадстве.

Такім чынам, працэс разгортвання стаханаўскага руху ў БССР у другой палове 1930-х гг. суправаджаўся актыўным фарміраваннем новых гераічных вобразаў перадавікоў-стаханаўцаў, што адбывалася як на мясцовым, так і на рэспубліканскім узроўні. Складванне дадзеных гераічных вобразаў адбывалася з дапамогай вербальных і візуальных сродкаў дзяржаўнай прапаганды: праз выкарыстанне перыядычных выданняў, агітацыйных брашур, кінахронік, стварэнне разнастайных мастацкіх твораў, а таксама праз правядзенне масавых мерапрыемстваў, святаў і ўрачыстасцяў. Гераічны вобраз стаханаўцаў быў звязаны з тым, што яны выступалі ў якасці новых прадстаўнікоў рабочых і калгаснікаў, якія, як меркавалася, сваёй самаадданай працай змогуць карэнным чынам змяніць грамадства і прывесці яго ў выніку да перамогі камунізму. У сувязі з гэтым гераічны вобраз стаханаўцаў разам з выдатнымі працоўнымі якасцямі ўвабраў у сябе самыя лепшыя грамадскія характарыстыкі, звязаныя з высокім узроўнем іх палітычнай культуры і штодзённага жыцця.

1. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей НАРБ). – Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 9021. Стенограммы выступлений Гикало на приёме стахановок-льнотрепальщиц.

2. Смирнов С.Ю. Трансформация образа героя в сознании российского общества (социально-философский анализ: автореф. дис. ... канд. философ. наук: 09. 00. 11 / С.Ю. Смирнов; Военный университет. – М., 2011. – 21 с.

3. Суравнёва И.М. Героизм как социальный феномен: автореф. дис. ... канд. философ. наук: 09. 00. 11 / И.М. Суравнёва; Тверской государственный университет. – Тверь, 2006. – 21 с.

4. Каравашкин, А.В. Опыт исторической феноменологии. Трудный путь к очевидности. / А.В. Каравашкин, А.Л. Юрганов. – М.: РГГУ, 2003. – 388 с.

5. НАРБ. – Фонд 277. – Воп. 1. – Спр. 444. Документы о развёртывании стаханов-

ского движения на торфпредприятиях (постановления, доклады, справки, информации, сведения, списки и др.).

6. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 10061. – Воп. 2. – Спр. 12. Протоколы собраний колхозников. Списки коммунистов, выдвинутых на руководящую работу, колхозников, выдвинутых для премирования на окружном слёте стахановцев. Обращение колхозников округа ко всем колхозникам БССР (3 мая 1935 г. – 30 декабря 1935 г.).

7. Как трудящиеся Минска встретят Первомай // Рабочий. – 1936. – 21 апреля. – С. 4.

8. Радасць урачыстасці // Звязда. – 1935. – 9 лістапада – С. 4.

9. Знатны камасамалец А.С. Лучкоўскі // Чырвоная змена. – 1936. – 11 студзеня. – С. 2.

10. Лепшыя стаханаўцы на кіно-экранах // Звязда. – 1935. – 24 снежня. – С. 4.

11. Мастацкія творы аб стаханаўцах // Звязда. – 1935. – 24 лістапада. – С. 4.

12. Партрэты і скульптуры стаханаўцаў // Звязда. – 1935. – 28 лістапада. – С. 4.